

Krystyna Chałasińska

Mzee Jomo Kenyatta i jednopartyjny system polityczny

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 21, 185-192

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRYSTYNA CHAŁASIŃSKA

MZEE JOMO KENYATTA I JEDNOPARTYJNY SYSTEM POLITYCZNY

Treść: Mzee — stary ojciec Kenii. — «Zielone owoce wolności». — Oginga Odinga.

MZEE — STARY OJCIEC KENII

„Rozrywa koszulę, ukazuje się pierś czarna i kosmata, pulsująca napiętymi mięśniami jak do walki. Klatka piersiowa naprężona. Na taki widok mówcy tłum patrzy zdziwiony, zahipnotyzowany, oczekujący na przemówienie. «Stary? Mówią, że jestem stary, a więc popatrzcie na mnie». Tłum patrzy i aprobuje. Tak, Kenyatta jest młody, silny, dynamiczny, na przekór temu, co mówi jego lekarz i na przekór czulej nazwie, jaką obdarzył go lud — Mzee, co znaczy stary ojciec. Jest młody, a przecież kiedy został prezydentem Kenii miał, jak mówią, już siedemdziesiąt lat, w tym siedem lat ciężkich robót [...] Ten buntownik o wyglądzie lwa, żonaty czterokrotnie, ojciec liczego potomstwa, lubujący się w gestach komedianckich i ekstrawaganckich strojach (nie rozstaje się nigdy z wielkim kijem mahoniowym i oganiaczką od much z lwiej grzywy, którą dzierży w dłoni jak berło) okazał się mądrym i pojednawczym politykiem, który umiał zagasić płomień partyzantki i nienawiści i zapoczątkować w swoim kraju korzyści płynące z wolności Jego zawołaniem jest *Harambee!* co znaczy naprzód razem! To jest także jego powitanie tłumu. Wrzask głęboki, który kraje powietrze i nakazuje ciszę”¹.

Od tej charakterystyki zaczyna się artykuł pt. *Wielki starzec Kenii* we włoskim czasopiśmie „Panorama”. Charakterystykę uzupełniają dwie ilustracje, jedna aktualna kolorowa w wesołej tonacji, Kenyatta w stroju ze skóry lamparta z oganiaczką od much w rękę; druga — w szarym kolorze, z czasów walki o niepodległość — Kenyatta w kajdanach.

W sierpniu 1966 r. minęło właśnie pięć lat od powrotu Jomo Kenyatta na arenę polityczną w Kenii. W sierpniu 1961 r. Kenyatta odzyskał wolność. Wraciał do życia politycznego kraju po prawie dziesięciu

¹ H. Moffet, *II Gran Vecchio del Kenia*, „Panorama”, November 1966, s. 42.

latach przymusowego odosobnienia. W końcu października tego roku zgodził się na objęcie przewodnictwa Kenya African National Union (KANU), a w początku listopada stał już na czele delegacji prowadzącej pertraktacje z rządem Wielkiej Brytanii w sprawie niepodległości dla swego kraju. W wywiadzie udzielonym dla „Times” (7 XI 1961), przeciwstawiając się zarzutom konkurencyjnej partii Kenya African Democratic Union (KADU) oskarżającej KANU o dążenie do tego, aby władzę w Kenii oprzeć na dyktaturze plemion Kikuju i Luo, Kenyatta mówił: „Nie myślimy w kategoriach plemiennych [...] Naszym celem nie jest dobieranie ludzi według tego, czy są czarni, biali lub brązowi, ale według ich kwalifikacji. Nie ma miejsca na dyktaturę w Kenii. Wierzymy w ustrój demokratyczny”².

„KANU opierająca się na masach miejskich oraz na dwóch największych plemionach kraju — Kikuju i Luo — pisze R. Segal — miała przeciwko sobie KADU reprezentującą mniejsze plemiona pasterskie, obawiające się panowania Kikuju i Luo [...] KADU domagała się dla Kenii konstytucji federalnej opartej na plemiennym regionalizmie. KANU nalegała na utworzenie silnego rządu centralnego”³. Wybory, które odbyły się w maju 1963 r., przyniosły pełny sukces KANU, reprezentującej koncepcję jednolitej struktury państwowej i silnej władzy centralnej.

Przy montowaniu rządu Kenyatta dokładał jak najwięcej starań, aby to był rząd jedności narodowej. Sprawa jedności narodowej była na pierwszym miejscu, gdy Kenia uzyskała niepodległość 12 grudnia 1963 r. Niepodległość zaczynała się w klimacie nie byle jakich trudności — bezrobocia i strajków. Do tego doszła rebelia wojskowa w styczniu 1964 r., która objęła prawie równocześnie Tanganikę, Ugandę i Kenię. Premier Kenyatta prosił Wielką Brytanię o pomoc wojskową.

W rok po uzyskaniu niepodległości 12 grudnia 1964 r. Kenia weszła w nowy okres swojej historii, stając się republiką. Pierwszym prezydentem republiki Kenii został Yomo Kenyatta, wiceprezydentem Oginga Odinga. Ministrem spraw zagranicznych został Joseph Murumbi. W rządzie reprezentowane były różne plemiona, jak również obydwie partie KANU i KADU. Do rządu wszedł Daniel Arap Moi z kierownictwa KADU jako minister spraw wewnętrznych. Z jego wejściem do rządu szło w parze nie byle jakie wydarzenie polityczne — połączenie się KANU i KADU. Republika Kenii zaczynała się jako jednopartyjny system polityczny.

² Wg E. Segal, *African Profiles*, Penguin Books, 1962, s. 106. Także J. Chałasiński, K. Chałasińska, *Blżej Afryki*, Warszawa 1966 PAX, s. 227.

³ *Ibidem*, s. 106.

«ZIELONE OWOCE WOLNOŚCI»

Połączenie się dwóch organizacji politycznych Kenii — KANU i KADU — które nastąpiło w listopadzie 1964 r., zasługuje na uwagę z wielu względów przede wszystkim dlatego, że to dobrowolne przejście do jednopartyjnego systemu dokonało się tak łatwo. Wydawać się mogło, że program centralizmu KANU i program regionalizmu KADU w sposób zasadniczy i trwałe określają odrębne linie polityczne tych organizacji. Okazało się inaczej. Realne interesy przywódców KANU i KADU zbliżyły ich do siebie, a nie oddalały. Jedni i drudzy zainteresowani byli w zabezpieczeniu posiadanej własności i w wyciągnięciu maksymalnej korzyści ekonomicznej z posiadania własnego państwa; jedni i drudzy chcieli być blisko aparatu rządzenia nowego państwa; jedni i drudzy zainteresowani byli w afrykanizacji instytucji gospodarczych, z czym wiązały się realne korzyści ekonomiczne; łączyła ich wreszcie obawa przed komunizmem⁴. Fuzja tych organizacji to była konsolidacja „umiarkowanych” dokoła Jomo Kenyatty, którego wielki autorytet polityczny i popularność wśród szerokich warstw ludności łączył się z umiarkowaniem zarówno w sprawach polityki wewnętrznej, jak i polityki zagranicznej.

W Kenii istniał jednak nurt radykalnych poglądów społecznych odrzucających rządową politykę umiarkowania. Niepodległość nie przyniosła i nie mogła przynieść od razu gruntownej zmiany struktury gospodarczej kraju. Godfrey Muriuki, wykładowca z Nairobi University College, pisał na ten temat w artykule pt. *Zielone owoce wolności*. „Sektor handlowy i sektor przemysłowy gospodarki Kenii są nadal w rękach cudzoziemców — wszędzie obecnych Azjatów i Europejczyków — i chociaż polityka rządowa zapowiada afrykanizację gospodarki i usunięcie rozwarcia pomiędzy polityczną władzą większości ludności a jej ekonomicznym upośledzeniem [...] nie może się to dokonać w ciągu jednej doby. Nadmierny pośpiech w przejściu ekonomicznych przedsięwzięć zmniejszyłby tak bardzo potrzebne inwestycje prywatne. To zaś z kolei opóźniłoby ekonomiczny rozwój kraju”⁵.

Przedmiotem bardzo ostrej krytyki była polityka rządu w zakresie gospodarki ziemią. Rząd dążył do zmniejszenia stanu posiadania ziemi Europejczyków na rzecz Afrykanów, ale program ten realizował przez popieranie wykupu ziemi od Europejczyków przez Afrykanów. Poseł

⁴ A Special Correspondent, *Realigning in Kenya Politics. 1965—1966*, „Africa Today” 1966, March, s. 12 i n.

⁵ G. Muriuki, *The Green Fruits of Uhuru*, „Africa Today”, 1965, August — September 1965, s. 5.

Bildad Kaggia, wyrażając ten nurt krytyki rządu, wypowiadał pogląd, że nacjonalizacja ziemi i wielkich przedsiębiorstw dałaby rządowi pożyteczne narzędzie walki z bezrobociem, wobec którego rząd wykazuje bezradność. Kaggia zarzucał rządowi, że przez politykę sprzedawania ziemi sprzyja zamożniejszej części ludności ze szkodą biedniejszej, że w konsekwencji to droga popierania formowania się czarnej burżuazji. Ta krytyka była dla Kenyatty tym bardziej dotkliwa, że Bildad Kaggia to jego dawny towarzysz z okresu walki o niepodległość. W 1952 r. wraz z Kenyattą sądzony był przez władze kolonialne i odsunięty od życia publicznego. Teraz ten towarzysz walki wołał pod adresem Mzee: „Nie walczyliśmy o prawo do kupowania naszej własnej ziemi, aby tą drogą ją odzyskać”⁶.

W krytyce polityki rządowej Bildad Kaggia nie był odosobniony. W tej krytyce Kaggia występował razem z jedną z czołowych osobistości politycznych Kenii, do jakich należał Oginga Odinga, wiceprezydent republiki, druga osoba w kraju obok prezydenta Kenyatty i jednocześnie wiceprezydent partii KANU.

Rok 1965 zaczął się pod znakiem akcji umiarkowanych przeciwko lewicy KANU, którą umiarkowani oskarżali o importowanie komunizmu do Kenii. Zabójstwo jednego z przywódców lewicy, socjalistycznego działacza, posła Pio Gama Pinto (w lutym 1965 r.) było sygnałem zaostrożenia się kryzysu; „zabójca, Kisilu Mutua, został skazany na karę śmierci”⁷. Broszura wydana ku uczczeniu pamięci zamordowanego sła-wiła go jako „pierwszego męczennika niepodległej Kenii — socjalistę walczącego o wolność”⁸. Pinto działał w kierownictwie Instytutu Lumumby (Lumumba Institut). Instytut założony w grudniu 1964 r. na wzór instytutu Nkrumahy w Winneba (Ghana), był pomyślany przez lewicę KANU jako ośrodek ideologicznego szkolenia działaczy dla tej organizacji. Pod względem ideologicznym była to instytucja konkurencyjna w stosunku do Kenya Institute of Administration, opartym na finansowej pomocy USA i mającym na celu szkolenie pracowników służby państwowej. W czerwcu 1965 r. odbywała się w Instytucie Lumumby uroczystość pożegnania z pierwszą grupą 85 absolwentów. Oginga Odinga, przemawiając na tej uroczystości, przedstawiał finansowe zagrożenie przyszłości Instytutu i apelował o pomoc. Do kogo? Korespondent „Africa Today” (March 1965), dając wzmiankę o tej uroczystości, pisze, że wśród audytorium, do którego przemawiał Oginga Odinga, znajdowali się również chińscy i amerykańscy dyplomaci⁹.

⁶ *Ibidem*, s. 6.

⁷ *Ibidem*, s. 8.

⁸ *Realigning in Kenya Politics...*, s. 12.

⁹ *Ibidem*.

Obecność tych dyplomatów na uroczystości nie była tylko sprawą kurtuazji. W tarciach pomiędzy lewicą a prawicą w politycznym życiu Kenii Chiny i USA nie były obojętnymi obserwatorami. Wspomniany już wykładowca z Nairobi University College, Godfrey Muriuki, wymienia liczbę 120 Amerykanów, którzy pracowali w szkołach i ośrodkach młodzieży w Kenii w ramach amerykańskiego programu American Peace Corps. Pomoc krajów socjalistycznych nie dorównywała amerykańskiej, co do liczby osób przysłanych Kenii w charakterze fachowców, ale wywoływała duże ożywienie ideologiczne.

Docierały tu również publikacje o radykalnej ideologii społeczno-politycznej. Żywą reakcję wywołała publikacja *Revolution in Africa* (*Rewolucja w Afryce*), kolportowana w Kenii, Ugandzie i w Tanzanii. Według informacji redakcji „Africa Today” (April 1965) *Revolution in Africa* (wydana w Albanii) nawoływała do zjednoczenia marksistów-leninistów za przykładem Mao i do rozprawienia się z Nyerere, Kenyattą i Obote będącymi „narzędziami imperialistów”. Na konferencji KANU 10 kwietnia 1965 r. Tom Mboya, minister planowania i gospodarczego rozwoju Kenii, a jednocześnie sekretarz generalny KANU, tę właśnie publikację wymieniał jako przejaw wrogiej propagandy. Wobec zamieszania, jakie może ona wywoływać w umysłach, Mboya przypominał stanowisko rządu, jak i partii KANU — niemieszania się w konflikty ideologiczne pozaafrykańskiego świata politycznego. „Staramy się stworzyć nowy rodzaj stosunków z Zachodem — mówił Mboya. — Stosunki te są teraz oparte na nowych podstawach. Mamy oczy otwarte i nie zamierzamy dopuścić do tego, aby nasze pałace potrzeby związane z rczwojem kraju miały być wykorzystywane do zmuszania nas do tego, abyśmy kierowali się polityką wygodną dla dawnych mocarstw kolonialnych. Musimy jednak stwierdzić, że próby wykorzystywania naszej ekonomicznej słabości i naszych palących potrzeb nie zamykają się w kręgu dawnych kolonialnych mocarstw [...] Kenia nie może się dać wyprowadzić w pole przez myśl, że zło, które może spotkać ten kraj, może przyjść wyłącznie z Zachodu”¹⁰.

Podkreślając, że program KANU odrzuca ideologię komunizmu, Mboya określił ten program jako socjalizm afrykański (*African Socialism*). Było to zgodne z oficjalną enuncjacją rządu Kenii na temat „afrykańskiego socjalizmu i jego zastosowania do planowania w Kenii” (*African Socialism and Its Application to Planning in Kenya*)¹¹.

Lata 1965—1966 to dla Kenii okres burzliwych kontrowersji ideologicznych. Były również próby wystąpień bardziej gwałtownych. 6 lip-

¹⁰ Tom Mboya, *KANU Non-Alingment*, „Africa Today”, 1965, April, s. 13.

¹¹ Muriuki, *op. cit.*, s. 6.

ca 1965 r. dwudziestokilkuosobowa grupa rewolucjonistów wtargnęła do siedziby KANU, domagając się przeprowadzenia nowych wyborów kierownictwa partii. Skończyło się na aresztowaniu sprawców zamieszania. Śledztwo wykazało, że inspiratorem zajść był jakiś dziennikarz cudzoziemski; wydalono go z Kenii ¹².

OGINGA ODINGA

Istotnym rysem tego fermentu politycznego było, że obejmował on również kierownicze koła KANU, a w pewnym sensie również rządu. Prezydent Kenyatta i rząd miał przeciwko sobie wiceprezydenta Oginga Odinga. W niespokojnych miesiącach początkowego okresu niepodległości wiceprezydent Oginga Odinga niejednokrotnie brał udział w zebraniach politycznych, na których prezydentowi Kenyacie zarzucał uleganie wpływowi brytyjskim. Innych przywódców KANU i członków rządu, w tym również Toma Mboję, nazywał po prostu lokajami imperializmu ¹³.

Przeciwalka, którą przygotował Kenyatta i Mboya, była przemyślana. Nastąpiła na konferencji KANU w dniach 11—13 marca 1966 r. Konferencja miała na celu reorganizację KANU. Tom Mboya przedstawił nowy statut KANU, który przewidywał między innymi likwidację stanowiska zastępcy przewodniczącego; był nim Oginga Odinga. Zamiast jednego zastępcy przewodniczącego nowy statut przewidywał ośmiu przewodniczących regionalnych. Wszystkie projektowane zmiany przeszły; Oginga Odinga przestał być wiceprzewodniczącym KANU ¹⁴.

W miesiąc potem, 14 kwietnia 1966 roku, Oginga Odinga ustąpił ze stanowiska wiceprezydenta republiki. Wyjaśniając na konferencji prasowej powody swojej rezygnacji, Oginga Odinga oświadczył, że kierownicze osobistości w państwie stały się biernym narzędnikiem „niewidzialnego rządu”, który reprezentuje handlowe interesy przeważnie zagraniczne oraz międzynarodowe siły ideologicznej kolonizacji kraju ¹⁵.

Oginga Odinga ustąpił z KANU, pozostał jednak w parlamencie, przechodząc do opozycji. Solidaryzując się z Oginga Odingą, wystąpiło z KANU 13 przywódców związków zawodowych. Szeregi partii KANU opuściło 21 posłów i 9 senatorów. Oginga Odinga stanął na czele trzydziestoosobowej opozycji parlamentarnej. Opozycja ta zażądała przeprowadzenia wyborów do parlamentu. Uformowała się opozycyjna partia polityczna Kenya People's Union; na jej czele stanął Oginga Odinga.

¹² *Ibidem*, s. 8.

¹³ *Ibidem*, s. 6.

¹⁴ *Realigning in Kenya Politics...*, s. 14.

¹⁵ *Ibidem*, s. 15, także „East Africa and Rhodesia”, London, 21 IV 1966.

Kancelaria prezydenta Kenyatty odpowiedziała długim oficjalnym oświadczeniem, które potępiło gołosłowne zarzuty stawiane rządowi i przeciwstawiało się destrukcyjnej działalności opozycji na szkodę młodego państwa. W sprawie przeprowadzenia nowych wyborów czytamy w tym oświadczeniu: „Grupa opozycyjna zażądała powszechnych wyborów. Wybory powszechne odbędą się w czerwcu 1968 r. Rząd ma poparcie większości w parlamencie i władny jest sprawować rządy aż do tego czasu. Gdyby większość członków odmówiła swego poparcia rządowi oraz partii KANU, prezydent musiałby rozwiązać parlament i przeprowadzić wybory powszechne. Rzecz się ma inaczej. To grupa opozycyjna musi się zwrócić obecnie do ludu i zabiegać o uznanie dla swojej partii. Oni muszą zrezygnować ze swoich mandatów i zabiegać o to, aby byli wybrani poza KANU w opozycji do Mzee Kenyatty i do rządu”¹⁶.

„Odrzucamy zarzut — czytamy również w tym oświadczeniu — jakobyśmy byli związani z którymkolwiek z bloków zaangażowanych w zimną wojnę. Odrzucamy komunizm, odrzucamy kapitalizm”¹⁷.

W ślad za tym oświadczeniem parlament wprowadził do konstytucji republiki paragraf, według którego poseł, już po wybraniu rezygnujący z partii, do której należał, musi starać się jeszcze przed końcem sesji o to, aby wyborcy potwierdzili jego wybór. W konsekwencji wprowadzenia tego przepisu do konstytucji trzeba było przeprowadzić nowe wybory 30 członków parlamentu, którzy wystąpili z partii KANU.

W początku maja 1966 r. prezydent Kenyatta dokonał zmian w rządzie. Stanowisko wiceprezydenta republiki objął Joseph Murumbi, dotychczasowy minister spraw zagranicznych; Murumbi został ponadto ministrem bez teki; sprawy zagraniczne przejął sam prezydent Kenyatta.

W czerwcu 1966 r. odbyły się uzupełniające wybory do parlamentu. Wybierano 21 posłów i 9 członków senatu. Wynik wyborów: KANU uzyskała 13 miejsc w izbie posłów i 8 w senacie, KPU — Kenya People's Union — 7 miejsc w sejmie, 2 w senacie. Ogólna liczba głosów, która padła na KANU wynosiła 144 301, na KPU — 165 121. Oginga Odinga został wybrany w swoim okręgu ogromną większością: uzyskał 16 695 głosów, a jego rywal w tym samym okręgu, Walter Odede (teść Toma Mboyi) tylko 1942 głosy. Przepadł w wyborach Bildad Kaggia, wiceprzewodniczący KPU. KPU zaprotestowała przeciwko wynikom, zarzucając niedokładności w obliczaniu głosów.

Tom Mboya powiedział o wyborach: „Obce kraje, które wypowiedziały wojnę KANU, dzisiaj widzą, że ci, których one popierały, nie

¹⁶ „East Africa and Rhodesia”, 28 IV 1966.

¹⁷ *Ibidem*.

reprezentują narodu Kenii" („Le Monde", 29 VI 1966, także „East Africa and Rhodesia", 30 VI 1966).

W skromniejszych wymiarach widział zwycięstwo KANU komentator londyńskiego tygodnika „Economist": „Odinga mógł wyjść dużo gorzej. Kenya People's Union miała przeciw sobie aparat rządowy, prestiż prezydenta Kenyatty i duże sumy znajdujące się w dyspozycji KANU [...] Nie jest w ogóle pewne, że lewicowe poglądy reprezentowane przez Odingę zostały tak przytłaczająco odrzucone, jakby to chciała widzieć KANU, ale Odinga może mieć trudności w utrzymaniu swojej partii. Opozycja to niewdzięczna rola w jednopartyjnym państwie"¹⁸.

W kilka tygodni później, w początku sierpnia 1966 r., władze Kenii aresztowały sześć osób z najbliższego grona współpracowników Odingi, z kierowniczego aparatu partii Kenya People's Union. Aresztowań dokonano na mocy nowej ustawy o ochronie bezpieczeństwa publicznego (Preservation of Public Security Act). Według relacji „East Africa and Rhodesia" (11 VIII 1966) „Odinga mówił na konferencji prasowej, że rząd Kenii, któremu nie udało się zniszczyć jego partii, ucieka się teraz do desperackiej, tchórzliwej taktyki aresztowań, podważając w ten sposób funkcjonowanie demokracji".

Na tym kończę to zestawienie najważniejszych wydarzeń, które miały miejsce na przestrzeni dwóch lat republiki Kenii (1965—1966), kraju, o którym S. Wood pisała, że „jest najbardziej angielski ze wszystkich wschodnioafrykańskich krajów"¹⁹.

Od strony społecznej i kulturowej psychologii głównych aktorów tej sceny — obraz jest niestety zagadkowy. Oto dwóch członków plemienia Luo — Tom Mboya i Oginga Odinga walczą ze sobą. Mboya, młody działacz związków zawodowych, stoi na czele prawicy; Odinga o 20 lat starszy, bogaty businessman, — na czele lewicy. Nad nimi mądry Mzee Kenyatta — mąż stanu, a dla niejednego z jego rodaków czarownik.

We włoskiej „Panoramie", od której zaczyna się ten artykuł, jest relacja o tym, jak Kenyatta, członek plemienia Kikuju, zrezygnował z tradycyjnego nakrycia głowy plemienia Luo, w którym lubił się fotografować, przez co podkreślał, że symbolizuje jedność Kenii. „Odrzucił to nakrycie głowy — podaje „Panorama" — w obawie, że Odinga rzucił złym okiem na nie i odtąd stało się ono siedliskiem złych duchów. Odbyła się krótka ceremonia i nakrycie głowy zostało wrzucone do oceanu"²⁰.

¹⁸ Cyt. wg „East Africa and Rhodesia". 7 VII 1966.

¹⁹ S. Wood, *Kenya. The Tensions of Progress*, wyd. 2, London, 1962, s. 125.

²⁰ Hugh Moffet, *op. cit.*, s. 48.